

ОӘЖ 341

Нурекешов Талап Кайратович

докторант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы
e-mail: nurekechovt@mail.ru

ЕАЭО ШЕҢБЕРІНДЕ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Евразиялық экономикалық одақ шеңберіндегі интеграциялық процесстерді қарай келе энергетика саласындағы міндеттерді келесідей сипаттауға болады: энергетика саласында ұзақ мерзімдік ынтымақтастықты дамыту; үйлестірілген энергетикалық саясатты жүзеге асыру; энергетикалық қорлардың ортақ нарығын кезеңдеп қалыптастыру.

Түйін сөздер: Евразиялық экономикалық одақ, Кеден одағы, Евразиялық экономикалық Кеңес, ортақ энергетикалық нарық.

Рассматривая интеграционные процессы в рамках Евразийского экономического союза, задачи в сфере энергетики можно охарактеризовать следующим образом: развитие долгосрочного взаимовыгодного сотрудничества в сфере энергетики; проведение скоординированной энергетической политики; поэтапное формирование общих рынков энергетических ресурсов.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, Таможенный союз, Евразийский экономический совет, общий энергетический рынок.

Considering the integration processes in the framework of the Eurasian Economic Union, the tasks in the energy sector can be described as follows: the development of long-term mutually beneficial cooperation in the energy sector; conducting a coordinated energy policy; the phased formation of common markets for energy resources.

Keywords: Eurasian Economic Union, Customs Union, Eurasian Economic Council, common energy market.

Евразиялық экономикалық одақтың энергетикалық қорларының ортақ нарығын қалыптастырудың негізгі кезеңдеріне қысқаша тоқталып өтелік. Барлық аталған нарықтар үшін ЕАЭО жоғары Кеңесі бекіткен нарықты қалыптастыру тұжырымдамасы, Бағдарламасы қарастырылады, ал бағдарлама іс – шаралары аяқталғаннан кейін мүше – мемлекеттер халықаралық шартқа отырады.

ЕАЭО шеңберінде энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу үш бағытта жүзеге асырылады: ЕАЭО – тың ортақ электроэнергетикалық нарығын қалыптастыру, ЕАЭО – тың ортақ мұнай және мұнай өнімдері нарығын қалыптастыру, ЕАЭО – тың ортақ газ нарығын қалыптастыру.

ЕАЭО – тың ортақ электроэнергетикалық нарығы – бұл ЕАЭО – қа мүше мемлекеттердің (бұдан әрі мүше - мемлекеттер) параллель жұмыс істейтін электроэнергетикалық жүйелер негізінде ішкі көтерме электроэнергетикалық нарықтарының субъектілері арасындағы қатынастар жүйесі. Ол электр энергиясын (қуаттарды) сату – сатып алумен байланысты және ЕАЭО ортақ энергетикалық нарығын реттейтін актілер және осы нарық субъектілері арасындағы тиісті шарттар негізінде әрекет етеді.

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығын қалыптастыру баға қалыптастыру және тарифтік саясат негіздерін қоса

есептегендегі электроэнергетика саласындағы табиғи монополия субъектілерінің қызметіне қол жетімділікті қамтамасыз ету туралы Хаттаманың 5 тармағында көрсетілген принциптер негізінде жүзеге асырылады (2014 жылғы 29 мамырдағы ЕАЭО туралы шарт) [1].

2014 жылғы 29 мамырдағы ЕАЭО туралы шарттың 104 және 81 баптарына сәйкес (бұдан әрі ЕАЭО туралы шарт) Жоғары Евразиялық экономикалық Кеңестің 2015 жылғы 8 мамырдағы № 12 шешімімен одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығын қалыптастыру Тұжырымдамасы бекітілген (бұдан әрі Тұжырымдама) [2].

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығын реттейтін және мүше – мемлекеттердің электроэнергетика саласындағы заңнамаларын үйлестіретін акт құрастыру электроэнергетика саласын реттеуге құзыреттілік берілген мүше – мемлекеттердің мемлекеттік органдарының бірлесе әрекет етуі арқылы жүзеге асырылады.

Ортақ электроэнергетикалық нарықты қалыптастыру кезеңдері тұжырымдаманың XIII тарауында мыналар анықталған.

I кезең (2015 жылдың III және IV тоқсандары – 2016 жылдың I және II тоқсандары). Бағдарламаны құрастыру және бекіту.

II кезең (2016 жылдың III және IV тоқсандары – 2018 жылдың I және II

тоқсандары). Бағдарлама іс – шараларын орындау. Кезеңнің негізгі нәтижесі ЕАЭО – тың ортақ электроэнергетикалық нарығының қызмет етуін қамтамасыз ететін барлық қажетті құқықтық, институционалдық, технологиялық және өзге де жағдайлардың жасалынуы тиіс болып табылады.

Екінші кезеңде мүше – мемлекеттер сонымен қатар:

ЕАЭО- тың ортақ электроэнергетикалық нарығының технологиялық негізін қалыптастырады;

Тігінен кіріктірілген құрылымдар ішінен қызметтің бәсекелік және монополиялық түрлерін бөліп көрсетеді;

ЕАЭО ортақ электроэнергетикалық нарығын қалыптастыру бойынша іс – шаралар жоспарына сәйкес ЕАЭО- тың ортақ электроэнергетикалық нарығын реттейтін актілер құрастырады.

III кезең (2018 жылдың III және IV тоқсандары–2019 жылдың I және II тоқсандары).

Бұл кезеңде мүше – мемлекеттер мыналарды қамтамасыз етуі тиіс:

ЕАЭО- тің ортақ электроэнергетикалық нарығының технологиялық негізінің қызмет етуін;

Электроэнергетика саласындағы табиғи монополия субъектілерінің қызметіне қол жетімділіктің ортақ ережелерінің болуын қоса есептегендегі, ЕАЭО – тың ортақ электроэнергетикалық нарығын қалыптастыру туралы халқаралық шарттың күшіне енуі.

2019 жылдың I шілдесінен кейін ЕАЭО – тың ортақ электроэнергетикалық нарығының дамуы мен қызмет етуі халықаралық шартпен , ЕАЭО- тың және оған мүше – мемлекеттердің құқықтық актілері арқылы анықталады.

Ортақ газ нарығын құрғанға дейін ЕАЭО– тың ортақ электроэнергетикалық нарығының ЕАЭО–қа мүше мемлекеттер құзыреттілік берген субъектілік құраммен қызмет етуі қарастырылады.

Евразиялық экономикалық одақтың ортақ энергетикалық нарығының бәсекелестік бастаулар негізінде толыққанды жұмыс істей бастауы ортақ газ нарығы құрылғаннан кейін жүзеге асырылады деп қарастырылған.

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығының қызмет етуі үшін жағдай жасау мақсатымен мүше – мемлекеттер:

Ақпарат алмасу ережелері құрастырылады, олар режимдерді жылдық, айлық, тәуліктік

және тәулік ішілік жоспарлау, энергия жүйесінің есептік моделдерін қалыптастыру, мүше мемлекеттердің электроэнергетикалық жүйелерінің параллель жұмыс істеуін жоспарлау мен басқару процессінде жүйелік операторлардың бірлесе әрекет етуі, сондай – ақ Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығын технологиялық қамтамасыз ету бойынша қажетті қызметтерді жүзеге асыру үшін жеткілікті көлемдегі технологиялық ақпарат алмасу тәртібін қарастыратын ақпарат алмасу ережелері құрастырылады;

мүше – мемлекеттердің электроэнергетикалық жүйелері мен электроэнергетикалық нарықтарының қызмет етуі туралы мәліметтер негізінде Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығының субъектілерінің бірлесе әрекет етуін қамтамасыз ететін ақпарат алмасу жүйесі қалыптастырылады;

кезек күттірмейтін контрактілер бойынша орталықтандырылған сауда жүргізуді қамтамасыз ететін сауданың электронды жүйесі қалыптастырылады;

бір тәулік бұрын үйлестірілген сауданы жүзеге асыруды қамтамасыз ететін сауданың электронды жүйесі қалыптастырылады;

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығы субъектілерінің бірлесе әрекет етуін қамтамасыз ететін және аталған талаптардың орындалуын қамтамасыз ететін электр энергиясын коммерциялық есепке алу жүйесіне, мәліметтер алмасу мен байланыс каналдарының ақпараттық жүйесіне техникалық талаптар құрастырылады.

Қолданыстағы электр берудің мемлекетаралық желілері халықаралық шарт күшіне енгеннен кейін Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығының қызмет етуін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Мемлекетаралық электр желілерін дамыту мақсатында мүше – мемлекеттер мемлекетаралық электр желілерін дамыту туралы ереже құрастырады, ол келесі мәселелерді қарастырады:

Электр берудің мемлекетаралық желілерін салудың мерзімі мен параметрлеріне келісім алу бойынша ұсыныстар әзірлеу тәртібі;

Мемлекетаралық электр желілерін дамыту тетіктері;

Ұйымға мүше мемлекеттердің даму бойынша ұсыныстар әзірлеуге, мемлекетаралық электр беру желілерін құру мерзімі мен параметрлері бойынша келісімге

келу бойынша құзыретті өкілдерді анықтау.

Еркін екі жақты шарттар бойынша электр энергиясымен өзара сауданы дамыту үшін мүше – мемлекеттерде:

Еркін екі жақты шарттар бойынша электр энергиясымен өзара саудаға қатысушылардың құрамы қалыптастырылады;

Мүше – мемлекеттердің электроэнергетикалық нарықтарының ерекшеліктерін есепке ала отырып құрастырылатын одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығында электр энергиясымен өзара сауда жасау ережелерін құрастырады;

Еркін екі жақты шарттар бойынша өзара сауда жүргізудің технологиялық негізі қалыптастырылады, оның ішінде осы Бағдарламаның ІХ тарауына сәйкес құрастырылатын электр берудің мемлекетаралық желілерінің өткізу қабілеттерін анықтау мен бөлу ережелерінде, еркін екі жақты шарттар бойынша электр энергиясымен өзара саудаға қатысушылар арасындағы өткізу қабілеттілігін есепке алу мен бөлу тетіктері қарастырылады.

Мүше мемлекеттер Комиссиямен бірлесіп отырып ЕАЭО – тың ортақ электроэнергетикалық нарығының қалыптасуы мен қызмет етуін қамтамасыз ететін ЕАЭО ортақ электроэнергетикалық нарығын реттейтін актілер жүйесі құрастырылады.

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығын реттейтін актілер жүйесіне мыналар кіреді:

Электроэнергетика саласындағы табиғи монополиялар субъекттерінің қызметіне қол жетімділіктің бірыңғай ережелерін қоса есептегендегі ЕАЭО ортақ электроэнергетикалық нарығын қалыптастыру туралы халқаралық шарт;

ЕАЭО ортақ электроэнергетикалық нарығының ережелер жинағы құрамына мыналар енеді:

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығына қол жетімділік ережелерін қоса есептегендегі ЕАЭО ортақ электроэнергетикалық нарығында электр энергиясымен өзара сауда жасау ережелері;

Электр берудің мемлекетаралық желілерінің өткізу қабілеттілігін анықтау және бөлу ережелері;

Мемлекетаралық электр желілерін дамыту туралы ереже;

Ақпараттық алмасу ережелері;

Одақтың ортақ электроэнергетикалық нарығын реттейтін өзге де актілер.

ЕАЭО ортақ электроэнергетикалық нарығының ережелер жинағын қабылдау тәртібі халықаралық шарт арқылы анықталады.

ЕАЭО мұнай және мұнай өнімдерінің ортақ нарығы – бұл ЕАЭО – қа мүше мемлекеттердің мүше мемлекеттер аумағында мүше мемлекеттердің қажеттіктерін қанағаттандыру үшін қажетті мұнай және мұнай өнімдерін өндіру, тасымалдау, жеткізіп беру, өңдеу және өткізу салаларындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің сауда – экономикалық қатынастарының жиынтығы.

ЕАЭО- тің ортақ газ нарығы – бұл ЕАЭО – ке мүше мемлекеттердің мүше мемлекеттер арасында газды тасымалдау және жеткізіп беру саласында шаруашылық жүргізуші субъектілердің сауда – экономикалық қатынастарының жиынтығы.

Алайда, кірігудің ағымдағы процессі Ресей мен Қазақстан арасында мұнай мен мұнай өнімдерімен өзара саудаға қатысты бірнеше келіспеушіліктерді туындатты, ең бастысы Ресейдің түрлі қатысушы мемлекеттерге қатысты түрлі шарттарды пайдалануына байланысты туындады. Мысалы Ресейдің Беларусьпен Кеден одағының жұмыс сызбасы шикі мұнайды Беларуське кедендік төлемсіз жеткізіп беруді қарастырады, бірақ Беларусь ресей импорттаған шикі мұнайдан өндірілген тазаланған мұнай өнімдерін экспорттаудан түскен экспорттық төлемдерді Ресейге беруге тиіс болады.

2014 жылдың мамыр айында қол қойылған ЕАЭО шеңберіндегі жаңа келісімде бұл ереже күшін жойды және Беларусь мұнай өнімдеріне барлық экспорттық төлемдерді өзінде қалдыру мүмкіндігіне ие болды. Бұл Беларусь бюджетінің жыл сайын қосымша 4 млрд. АҚШ долларын алу мүмкіндігі болатынын білдіреді. ЕАЭО – қа мүше болып енген Армения, Қырғызстан сияқты жаңа қатысушылар үшін ресейлік мұнай өңдеу өнімдеріне экспорттық төлемдер толық алынып тасталды. Алайда ішкі сұранысты қанағаттандыру үшін Ресейден шикі мұнайды да, мұнай өнімдерін де импорттайтын Қазақстанға қатысты Қазақстанға Ресей мұнайын жеткізіп берумен байланысты экспорттық төлемдерден жоғалтулар үшін өтемақы төлеуді талап етіп отыр. 2012 жылдың маусым айында қол қойылған екі жақты келісім шарттарына сәйкес Қазақстан Ресейге 1,3 млн. тонна мұнай өнімдерін кедендік төлемсіз

жеткізіп бергені үшін өтемақы ретінде жыл сайын 1,5 млн. тонна шикі мұнай жеткізіп беріп отыруға міндеттеме алды. Москва сол кезде Қазақстанға мұнай өнімдерін кедендік төлемсіз жеткізіп беру арқылы жыл сайын 780 млн. доллар жоғалтып отырамыз деп мәлімдеген болатын (мәтіндік қосымшаны қараңыз). Шикі мұнаймен сауданы реттейтін тағы да бір үкіметаралық келісім (2010 ж.), Қазақстанға шикі мұнайды импорттау өзге негізде жүзеге асырылады деп көрсетеді, оған сәйкес жоғалтулар тікелей ресей тасымалдаушыларына ұсынылатын қазақстандық шикі мұнайды тиісінше көлемде тікелей жеткізіп беру арқылы өтеледі деп көрсетілген. Қазақстан Ресейге өтемдік мұнайды жеткізіп беруді тек 2014 жылдың екінші жартысында бастады, онда 2012 жылы ресейден алынған мұнай өнімдеріне экспорттық төлемдердің орынын жабу үшін Ресейге шикі мұнай жіберілді. Бұл екі жақты келісімдер кедендік төлемсіз берілетін мұнай мен мұнай өнімдерін реэкспорт жасауға тікелей тиым салынуын қарастырады, сондай – ақ Қазақстан мен Ресейдің өздерінің экспорттық төлем бойынша қатынастарын 2015 жылға қарай толық үйлестіруге қол жеткізгісі келетінін көрсетті.

ЕАЭО электр энергиясы нарығына келетін болсақ қатысушы мемлекеттер бір-бірінің инфрақұрылымына кемсітушілік қол жеткізуді қамтамасыз ету (ішкі сұраныстар қанағаттандырылған және техникалық қуаттардың жеткілікті көлемде болған жағдайда), сондай – ақ барлық қатысушы мемлекеттердің электр энергиясы нарықтарына сатушылар мен сатып алушылардың қол

жеткізуіне кепілдік беру есебінен өздерінің заңнамалық базаларын үйлестіру туралы келісімге келді.

Басқа мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық өзара құрметтеу, сенім білдіру, өзара көмек, ымыраға келу, кемсітпеушілік, бір-бірінің істеріне араласпау, қабылдаған міндеттемелерді уақытында орындау, дауларды бейбіт түрде шешу қағидаттарына негізделеді [3].

Табиғи газ нарығына қатысты ЕАЭО мемлекеттері өздерінің тиісті ұлттық монополияларының газ тасымалдау инфрақұрылымы қызметіне қол жетімділікті қамтамасыз етуге келісті, мұнда газды тасымалдауда ішкі нарық сұранысын қанағаттандыруға басымдық берілетін болды.

Мұнай мен мұнай өнімдері нарығына қатысты қатысушы мемлекеттер КСРО кезінен бері жұмыс істеп келе жатқан транзиттік лектер жүйесін жалғастыра отырып мұнай мен мұнай өнімдерін тасымалдау үшін өз инфрақұрылымдарына тең қол жеткізуді қамтамасыз ету туралы келісімге келді. Алайда тарифтер әрбір мемлекеттің өз заңнамаларына сәйкес белгіленетін болды, бірақ ұзақ мерзімдік болашақта оларды да үйлестіру жоспарлары бар. Мұнай құбырлары арқылы тасымалдау тарифтеріне келетін болсақ Қазақстан мен Беларусь экспорттық және ішкі жеткізіп берулерге тарифтерді дифференциациялауға ұмтылуда, ал Ресей болса жеткізіп берудің барлық түрлері үшін бірдей тарифтердің болғанын қолдайды. Жоғарыда атап көрсеткеніміздей мұнай мен мұнай өнімдеріне экспорттық кеден төлемдерін есепке алу жеке келісімдер арқылы реттеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Договор о Евразийском экономическом союзе (подписан в г. Астане 29 мая 2014 года). www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/
2. Концепция формирования общего электроэнергетического рынка Евразийского Экономического Союза. Утверждена решением Высшего Евразийского Экономического Совета от 8 мая 2015 года. www.eurasiancommission.org/ru/act/.../energ/.../Концепция%20ОЭР%20Союза.pdf
3. Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 27 желтоқсандағы № 125-VI ҚРЗ.

Нурекешов Талап Кайратович

Лауазымы: Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің докторанты, Семей қаласы.

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Абай көшесі 14

Ұялы. тел: +77753993850

ЕАЭО шеңберінде энергетикалық қатынастарды құқықтық реттеу

Нурекешов Талап Кайратович

Должность: докторант, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г.Семей

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Абая 94

сот.тел: +7753993850

Правовое регулирование энергетических отношений в рамках ЕАЭС

Nurekeshov Talap Kayratovich

Position: Doctoral student, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, Semey city

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, st. Abay 94

cells. ph: +77753993850

Legal regulation of energy relations within the EAEU